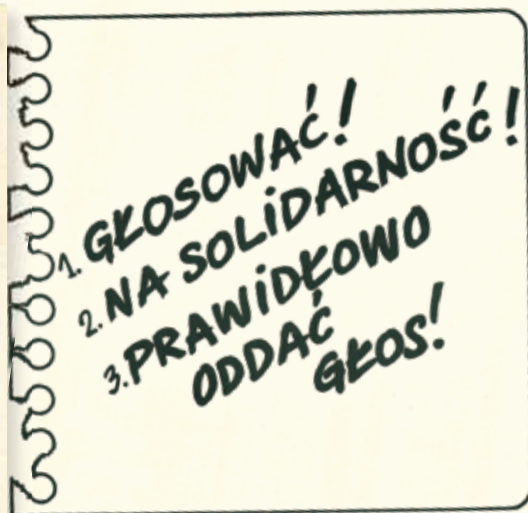

Pospolite ruszenie demokracji

Inka Słodkowska

O CO CHODZI 4.VI?

Wiosną 1989 roku, gdy Krajowa Komisja Wykonawcza NSZZ „Solidarność” podjęła decyzję o udziale w wyborach czerwcowych, w całej Polsce powstały Komitety Obywatelskie „Solidarność”. Ich zadaniem było przeprowadzenie kampanii wyborczej solidarnościowych kandydatów do sejmu X kadencji i senatu I kadencji.

Startowali oni do sejmu w ramach trzydziestopięcioprocentowej puli miejsc, które w wyniku ustaleń Okrągłego Stołu miały zostać obsadzone w rezultacie wolnej gry wyborczej, a także do przywróconego po pół wieku senatu, do którego obowiązywała już w pełni

konkurencyjna ordynacja. Na wezwanie KKW NSZZ „Solidarność” i Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” do pracy w kampanii wyborczej zgłosiły się tysiące ludzi. Było to wielkie pospolite ruszenie obywateli. Komitety Obywatelskie powstały w stolicach ówczesnych 49 województw,

we wszystkich miastach, w większości gmin, we wsiach.

Inicjatorami powstania komitetów byli przede wszystkim działacze Solidarności, wspierani przez członków Klubów Inteligencji Katolickiej i innych stowarzyszeń niezależnych (Niezależne Zrzeszenie Studentów, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, duszpausterstwa, towarzystwa gospodarcze itp.). Komitety tworzone w sposób demokratyczny, w większości ośrodków w takim trybie były również wyłaniane ich gremia kierownicze. Kandydatów do parlamentu wysuwały Komitety Obywatelskie szczebla wojewódzkiego, do ▶

których spływały propozycje z ośrodków lokalnych oraz ze strony Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”. Ostateczna lista 261 kandydatów z całej Polski została przegłosowana i przyjęta 23 kwietnia 1989 roku na posiedzeniu Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, który przez władze

Zadania zrealizowane przez Komitety Obywatelskie:

- utworzenie Komitetów Obywatelskich „Solidarność”: powołanie władz, zespołów i komisji, ustalenie zakresu i harmonogramu prac i zadań;
- powołanie komitetów wyborczych i zgłoszenie ich zgodnie z nakazami ordynacji do odpowiednich instytucji administracji rządowej;
- organizacja i wyposażenie biur wyborczych i punktów informacyjnych Solidarności; zgromadzenie pracowników oraz osób i instytucji wspierających;
- organizacja transportu i łączności;
- wyłonienie i zatwierdzenie kandydatów na posłów i senatorów, wybór i zatwierdzenie ich asystentów, zgłoszenie ich do Ogólnopolskiego Biura Wyborczego KO „S” w Warszawie;
- zebranie podpisów pod kandydaturami Solidarności do sejmu i senatu (do 10 maja 1989 roku);
- wysunięcie i zgłoszenie członków komisji wyborczych wszystkich szczebli oraz mężów zaufania kandydatów Solidarności, przeprowadzenie odpowiednich szkoleń;
- wysunięcie i zgłoszenie pełnomocników do wojewódzkich ośrodków radiowo-telewizyjnych;
- opracowanie oraz udostępnienie wzorów materiałów i instrukcji wyborczych oraz materiałów propagandowych;
- opracowanie i przyjęcie programu wyborczego;
- stworzenie systemu łączności między: (1) biurem wyborczym a kandydatami i ich asystentami, (2) poszczególnymi biurami w regionie oraz (3) regionami a Ogólnopolskim Biurem Wyborczym KO „S” w Warszawie;
- przeprowadzenie akcji zdobywania funduszu wyborczego, w tym: sprzedaż cegiełek wyborczych, organizacja zbiórek publicznych, aukcji, kiermaszów itp.;
- upowszechnienie wiedzy o kandydatach Solidarności oraz szkolenie wyborców w procedurach wyborczych;
- redagowanie i wydawanie lokalnej gazety wyborczej oraz biuletynów wyborczych; kolportaż „Gazety Wyborczej”;
- szkolenie kandydatów i ich publiczna prezentacja;
- agitacja wyborcza: produkcja audycji radiowych i programów telewizyjnych; druk i rozpowszechnianie plakatów i ulotek oraz produkcja innych akcesoriów wyborczych; audiowizualna propaganda uliczna;
- organizacja spotkań kandydatów z wyborcami, wieców, konferencji prasowych, koncertów, festynów i innych imprez masowych;
- zapewnienie w czasie kampanii wyborczej transportu, wyżywienia i noclegów dla: kandydatów na posłów i senatorów, pracowników oraz wolontariuszy biur wyborczych „S”, artystów biorących udział w kampanii, członków komisji wyborczych, mężów zaufania, ekip plakatujących itp.;
- organizacja systemu kontroli wyborów (mężowie zaufania, obserwatorzy), szkolenie w technikach rejestracji wyników wyborów;
- obsada komisji wyborczych (członkowie, mężowie zaufania) oraz punktów informacyjnych Solidarności 4 czerwca 1989 roku (w dniu I tury wyborów);
- rejestrowanie przez Komitety Obywatelskie wyników głosowania w I turze wyborów 4 czerwca 1989 roku w okręgach i w obwodach na terenie całego kraju; przesyłanie tych wyników do Warszawy, gdzie odbywało się zbiorcze obliczanie głosów w Ogólnopolskim Biurze Wyborczym KO „S”;
- organizacja II tury wyborów 18 czerwca 1989 roku.

▶ Aleksander Małachowski, poseł wybrany z listy Komitetu Obywatelskiego, i premier Tadeusz Mazowiecki tuż przed apogeum „wojny na górze”; Warszawa, 17 czerwca 1990 roku

związkowe został upoważniony do kierowania kampanią wyborczą.

Wbrew władzom, pod lupą bezpieki

Od początku kwietnia 1989 roku w Warszawie przy ul. Fredry 6 działało Ogólnopolskie Biuro Wyborcze Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Były tam prowadzone szkolenia organizacyjne i prawne, rozdzielane środki finansowe, dystrybuowane cegiełki wyborcze oraz plakaty, ulotki i inne materiały propagandowe, produkowane przez zespół poligraficzny biura. Działały tam także księgowość, sekcje prawnicza i prasowa oraz zespoły koordynujące kampanię wyborczą. Stała łączność z Komitetami Obywatelskimi była utrzymywana za pomocą teleksu, telefonów oraz dzięki kilkudziesięciu łączniczkom i łącznikom, nieustannie podróżującym po całej Polsce.

Kampania wyborcza rozpoczęła się w niełatwych warunkach organizacyjnych i materialnych. Brakowało wszystkiego: lokali wyborczych, papieru, sprzętu poligraficznego, środków łączności i transportu (benzyna była reglamentowana), mebli. Jeden z łączników informował w kwietniu 1989 roku: „Biuro Wyborcze Komitetu Obywatelskiego »S« w Zielonej Górze potrzebuje pilnie co najmniej jednego, jakiegokolwiek kserografu i jednej maszyny elektrycznej do pisania lub zwy-

klej maszyny. Nigdzie nie można kupić maszyn do pisania. Obecnie w Biurze jest jedna, prywatna maszyna”. Na mocy ordynacji wyborczej komisji zwracały się do władz administracyjnych o przydział lokali na biura wyborcze, środków łączności (telefonów i teleksów), papieru, benzyny, czasu antenowego w radiu i telewizji oraz zgłaszały planowane publiczne spotkania i imprezy wyborcze, aby uzyskać zgodę władz na ich organizację. Wielokrotnie starania te napotykały opór. Od samego początku działalności Komitetów Obywatelskich były nieustannie inwigilowane przez służby bezpieczeństwa PRL.

Sprawą o zasadniczym znaczeniu dla powodzenia akcji wyborczej była postawa większości społeczeństwa: gotowość nie tylko do ofiar pieniężnych, ale nade wszystko do pracy w sztabach wyborczych. Z tego pospolitego obywatelskiego ruszenia powstała niezwykle sprawna organizacja, w której działały tysiące wolontariuszy. Tak jak w Solidarności w latach 1980–1981, wspólnie pracowali inteligenci, artyści, robotnicy, rolnicy, młodzież. Rozlepiono tysiące plakatów i ulotek, zorganizowano setki spotkań wyborczych, przeszkolono setki członków komisji wyborczych i mężów zaufania, wydawano i kolportowano gazety wyborcze o masowym nakładzie. Dla potrzeb kampanii udostępniano prywatne samochody i benzynę, mieszkania, maszyny do pisania, żywność i wszelkie potrzebne dobra materialne. Przede wszystkim zaś czas – spędzany na dyżurach w biurach wyborczych, przy organizacji spotkań z kandydatami, przy plakatowaniu i rozdawaniu ulotek (tu głównie pracowała młodzież studencka i szkolna, wśród niej wielu członków NZS, ZHR czy Federacji Młodzieży Walczącej).

Na potrzeby kampanii wyborczej Solidarność przeznaczyła kilkadziesiąt tysięcy dolarów amerykańskich (całe swe ówczesne rezerwy finansowe) oraz zaciągnęła pożyczkę bankową. Pomoc nadeszła też ze strony Kościoła katolickiego, Klubów Inteligencji Katolickiej, środowisk twórczych,

rzemiosła, zrzeszeń taksówkarzy i innych oraz Polonii na całym świecie. Wsparcia udzieliły związki zawodowe i inne organizacje z Zachodu. Były to bezcenne w tamtych czasach dary: papier na plakaty i ulotki, maszyny drukarskie, ksero-kopiarki, komputery, teleksy, telefony, faksy, a nawet samochody i żywność. W kampanii wyborczej Solidarności wzięły udział światowe gwiazdy filmu i muzyki.

Między kampaniami

Solidarność zdecydowanie wygrała wybory czerwcowe, wprowadzając 99 swych przedstawicieli do stuosobowego senatu i 261 posłów do sejmu (wyczerpała tym samym trzydziestopięcioprocentową pulę). Komitety Obywatelskie, w których działały tysiące osób, przedstawiały już wtedy znaczącą siłę polityczną. Podjęta 17 czerwca 1989 roku uchwała Krajowej Komisji Wykonawczej NSZZ „Solidarność” o rozwiązaniu Komitetów Obywatelskich na szczeblu wojewódzkim nie weszła w życie na skutek protestów nie tylko ze strony działaczy komitetowych, lecz także – przede wszystkim – przedstawicieli regionalnych władz związkowych. Po powstaniu rządu Tadeusza Mazowieckiego Komitety Obywatelskie brały udział w przeprowadzaniu zmian ustrojowych, wspierając rząd i Obywatelski Klub Parlamentarny – solidarnościową reprezentację w parlamencie.

Okres od jesieni 1989 roku do wiosny 1990 roku to czas dynamicznego rozwoju Komitetów Obywatelskich. Utworzyły one szeroki ruch społeczno-polityczny, kładący w całym kraju podwaliny pod budowę społeczeństwa obywatelskiego. Odbywały się regularne zjazdy ruchu komitetowego na szczeblu centralnym i regionalnym, służące ustalaniu wspólnych działań i wymianie doświadczeń. Podstawowymi zadaniami, stojącymi wtedy przed Komitetami Obywatelskimi, były organizacja wyborów do odtwarzanego samorządu terytorialnego oraz przygotowanie do pracy przyszłych radnych i kadr dla nowej administracji lokalnej. Prace rozpoczęły się niemal natychmiast po czerwcowych wyborach. W realizacji tych zadań komitety były wspierane przez Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” oraz Fundację Rozwoju Demokracji Lokalnej, stworzoną przez senatora Jerzego Regulskiego w sierpniu 1989 roku. Zaplecze finansowe zapewniały ruchowi komitetowemu środki pozyskiwane na całym świecie przez Fundację Obywatelską, założoną przez Lecha Wałęsę w grudniu 1989 roku.

W latach 1989–1991 Komitety Obywatelskie inicjowały i realizowały liczne zadania na rzecz transformacji systemowej. Ich członkowie tworzyli wiele instytucji politycznych i gospodarczych oraz rozmaitych stowarzyszeń. Działacze ▶

▶ Komitety Obywatelskie: Lech Wałęsa (w środku) i jego stronnicy w „wojnie na górze”: Zdzisław Najder (z lewej) i Jarosław Kaczyński; Warszawa, 30 czerwca 1990 roku

komitetowi organizowali Biura Poselsko-Senatorskie Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, do którego należeli parlamentarzyści wybrani w czerwcu 1989 roku z listy Solidarności. Zakładali szkoły, fundacje, banki i spółdzielnie, tworzyli wszechnice obywatelskie, otwierali oficyny wydawnicze i wydawali niezliczone tytuły prasy lokalnej, prowadzili działalność charytatywną i ekologiczną, rozwijali przedsiębiorczość w większych i mniejszych miastach, a także na terenach wiejskich. Działacze komitetowi wielokrotnie uniemożliwiali proces „uwłaszczenia nomenklatury”. Komitety Obywatelskie budowały także od podstaw sieć kontaktów zagranicznych Polski lokalnej. Przywracały pamięć historyczną oraz tradycje narodowe i regionalne. Przed pierwszymi wolnymi wyborami do odtworzonego samorządu terytorialnego komitety uczestniczyły w przygotowaniu niezbędnych zmian prawnych, a także przeszkoliły tysiące kandydatów na radnych i na urzędników samorządowych. Wielu z nich przebywało na szkoleniach zagranicznych dzięki staraniom Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej we współpracy z odpowiednimi fundacjami i innymi organizacjami z Europy Zachodniej.

Na wiosnę 1990 roku Komitety Obywatelskie, równie znakomicie jak w czerwcu 1989 roku, przygotowały i przeprowadziły kampanię wyborczą swych kandydatów w pierwszych po II wojnie światowej wolnych wyborach do samorządu terytorialnego (27 maja 1990 roku). Kampania ta była niezwykle trudna, gdyż Komitety Obywatelskie musiały powstać we wszystkich miastach i gminach. Wszędzie trzeba było zebrać kandydatów na radnych i przyszłych urzędników samorządowych oraz obsadzić tysiące komisji wyborczych obwodowych i okręgowych. Wszyscy ci ludzie musieli zostać przeszkoleni. Trzeba było opracować programy i przedstawić je wyborcom w czasie spotkań z kandydatami oraz na plakatach, ulotkach, w audycjach radiowych i telewizyjnych, a także w gazetach lokalnych, wydawanych przez Komitety Obywatelskie w całym kraju. W wyborach do odtworzonego

samorządu terytorialnego 27 maja 1990 roku Komitety Obywatelskie odniosły kolejne zdecydowane zwycięstwo.

Pionierzy demokracji

W latach 1990–1991 działacze komitetowi od podstaw budowali demokratyczne struktury Polski lokalnej. Byli kompetentnymi i zaangażowanymi samorządowcami, obejmowali stanowiska prezydentów i burmistrzów miast, wójtów gmin, tworzyli instytucje samorządu terytorialnego i inne organy administracji lokalnej. W tym okresie wiele komitetów zakończyło swą działalność, ale znaczna ich część kontynuowała prace do momentu pierwszych wolnych wyborów parlamentarnych na jesieni 1991 roku.

Po wyborach samorządowych w drugiej połowie 1990 roku w działalności ruchu komitetowego zaczęły się rysować coraz większe sprzeczności i konflikty. Od początku istnienia komitety były głęboko zróżnicowane, choćby ze względu na wielość podmiotów je tworzących. Konflikty w roku 1990 były przede wszystkim odbiciem trwającej wówczas w naszym kraju „wojny na górze”. Wewnątrz komitetów pojawiły się podziały na zwolenników Tadeusza Mazowieckiego (głównie działacze Ruchu Obywatelskiego Akcji Demokratycznej) i zwolenników Lecha Wałęsy (związanych z Porozumieniem Centrum), aktywni stali się także zwolennicy opcji chrześcijańsko-narodowej (członkowie Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego). Z Komitetu Obywatelskiego w czerwcu 1990 roku wystąpiło sześćdziesiąt osób, sprzeciwiających się kandydaturze Lecha Wałęsy na prezydenta. W tym samym czasie działacze komitetowi z całej Polski opowiedzieli się za utrzymaniem zdecentralizowanego charakteru swego ruchu. W powołanej w lipcu 1990 roku Krajowej Konferencji Komitetów Obywatelskich (KKKO) uczestniczyli przedstawiciele wszystkich konkurujących ze sobą platform politycznych. Decyzja podjęta przez KKKO w październiku tegoż roku o poparciu kandydatury Lecha Wałęsy na Urząd Prezydenta RP przesądziła jednak o opuszczeniu ruchu komitetowego przez

działacze popierających Tadeusza Mazowieckiego i związanych z ROAD.

Po wyborach prezydenckich ruch komitetowy popierał zdecydowanie działalność prezydenta Wałęsy. Przed wyborami parlamentarnymi w 1991 roku KKKO zabierała wielokrotnie głos w ogólnokrajowej debacie nad fundamentalnymi dla budowy ustroju demokratycznego aktami prawnymi – konstytucją i ordynacją wyborczą. Do wyborów jednak Komitety Obywatelskie stały podzielone. Część z nich poparła Porozumienie Centrum, część – Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe. Niektóre Komitety jednak pozostały neutralne, stawiając sobie przede wszystkim cel dalszej pracy na rzecz swych środowisk. Z ich inicjatywy po wyborach parlamentarnych ruch komitetowy przekształcił się w federację stowarzyszeń lokalnych i regionalnych. Niektóre z nich działają do dziś, niejednokrotnie odgrywając ważną rolę na poziomie Polski lokalnej.

Pomimo konfliktów i rozłamów zdecydowana większość Komitetów Obywatelskich funkcjonowała na podstawie reguł demokratycznych, dążąc do osiągnięcia wewnętrznego konsensusu. Dzięki temu Komitety Obywatelskie stworzyły warunki do transformacji ustrojowej w społeczeństwie. Należy wszakże podkreślić, że uczestnicy ruchu komitetowego w większości brali udział w całym procesie przemian ustrojowych w Polsce, począwszy od sierpnia 1980 roku. Doświadczenie wyniesione z działalności w Solidarności dało im demokratyczne know-how, wykorzystywane z sukcesem, gdy w latach 1989–1991 roku Komitety Obywatelskie organizowały nową, demokratyczną przestrzeń polityczną i społeczną. Wielu ich działaczy było zarazem pionierami gospodarki rynkowej w Polsce. Uprawnione będzie stwierdzenie, że doświadczenia oraz umiejętności działaczy Komitetów Obywatelskich miały podstawowe znaczenie dla przeprowadzenia procesów transformacji ustrojowej w Polsce. ■

dr hab. Inka Słodkowska – socjolog, profesor w Zakładzie Najnowszej Historii Politycznej w Instytucie Studiów Politycznych PAN, kierownik Archiwum Partii Politycznych ISP PAN